

חסדים⁶¹, שקיומם ע"י ג' הלבושים דמחשבה דיבור ומעשה –
שהעבודה אינה באופן של התחלקות, אלא באופן של בלי גבול,
ומצד העדר ההגבלה ישנה השלימות בכל הקוין¹⁷.

(משיחות ש"פ ואתחנן, שבת נחמו, ט"ז מנחם-אב תנש"א)

16) אבות פ"א מ"ב.

17) ועד"ז בנוגע ל"סור מרע" – כהמשך המשנה "ואין אתה בא
לידי עבירה" – "ואין אתה בא" דייקא, בדרך ממילא, ללא צורך
להתעסק בשלילת הרע, ואפילו לא "לידי עבירה", שגם דברים שיכולים
להביא לידי עבירה (כמו תאוות היתר) נעשים מושללים בדרך ממילא,
מצד ההסתכלות בעניני הגאולה, מעין ודוגמת המעמד ומצב דימות
המשיח, כפס"ד הרמב"ם (בסיום וחותרם ספרו "משנה תורה") ש"באותו
הזמן . . כל המעדנים מצויין כעפר", "כעפר" דייקא, שאין לו שום
חשיבות, כיון ש"לא יהי עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד".

IN HONOR OF
Schneur Zalman שיחי Yakubov
On the occasion of his 4th birthday, 12 Menachem-Av, 5770

AND IN HONOR OF HIS BROTHER AND SISTERS שיחי

AND IN HONOR OF HIS PARENTS
Mr. & Mrs. Tzion and Adina שיחי Yakubov

DEDICATED BY THEIR FRIENDS
Mrs. Esther Shaindel שחתי Shagalov
and family שיחי

*

IN LOVING MEMORY OF
Reb Yitzchok Dovber ben Reb Dovid ע"ה Brown
Passed away on 14 Menachem-Av, 5742

Mrs. Faiga bas Reb Yaakov ע"ה Brown
Passed away on 19 Elul, 5762

ת. נ. צ. ב. ה.

DEDICATED BY THEIR CHILDREN & GRANDCHILDREN
Dr. & Mrs. Dovid Eliyahu and Sara Malka שיחי Brown
Mr. & Mrs. Uri and Shaina (Helen) Chada שיחי Misrachi
and family שיחי

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

לקוטי שיחות

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

שניאורסאהן

מליובאוויטש

ואתחנן

מתורגם ומעובד לפי השיחות של לקוטי שיחות חלק כד

(תרגום הפשי)

יוצא לאור על ידי
"מכון לוי יצחק"
כפר חב"ד ב'

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושבעים לבריאה
שישים שנה לנשיאות כ"ק אדמו"ר מלך המשיח
מאתיים וחמשים שנה להסתלקות הילולא של הבעש"ט ז"ע

הכתובת להשיג השיחות באינטרנט:
<http://www.torah4blind.org>

ב. לשון "חנם" או לשון "תחנונים"

המפרשים⁷ מסבירים את ההבדל בין שתי הדעות בספרי:

"לשון מתנת חנם"⁸, הרי זה כאילו נאמר "ואתחנן", משה רבינו בקש מהקדוש-ברוך הוא, "לתת לי מתנת חנם". ולכן אין זה אחד מלשונות התפילה, כי במילה "ואתחנן" עצמה אין שום ביטוי של תפילה ובקשה⁹.

לעומת זאת, לפי הפירוש השני, ש"ואתחנן" היא מעשרה לשונות של תפילה, הרי "ואתחנן" הוא ביטוי של תחינה ותחנונים, כנאמר במדרש שלעיל.

לפי זה יוצא, שלפי הדעה שבמדרש, המצרפת את שני הענינים יחדיו, הרי למרות שהמילה "ואתחנן" אינה מלשון "חנם", אלא מלשון "תחנונים", הרי תוכנה של תפילת תחנונים היא בקשה של מתנת חנם¹⁰.

אך יש להבין: כיון שהן לפי הספרי¹¹ והן לפי המדרש בקש משה מהקדוש-ברוך-הוא מתנת חנם – על מה מתבססת המחלוקת, אם משה השתמש בביטוי שיש בו רק משמעות של "חנם", כדעת הספרי¹¹, או שהוא השתמש בביטוי של תפילה, שמתאים להשתמש בו כשמבקשים מתנת חנם?

ג. עבור קבלת שכר יש להתפלל

ההסבר לכך הוא:

(7) חוקוני כאן. לבוש על פרש"י כאן. וראה הערה 10.

(8) ל' רש"י כאן.

(9) ראה גם דברי דוד (להט"ו) ומשכיל לדוד כאן.

(10) ראה עד"ז בס' זכרון (על פרש"י) כאן בפירושו הב'.

– אלא שהוא כתב כן בפרש"י (וספרי) שאין ואתחנן אלא לשון מתנת חנם. וצ"ע, דאי"כ מדוע אין "ואתחנן" מהעשרה לשונות של תפילה גם לפי זה שברש"י. ועד"ז צ"ע לפירושו הא', שתחנה ותחנון וחנם תן כולם משרש אחד ומענין אחד (וראה גם רא"ם כאן), וכמו שהקשה בבאר יצחק (על פרש"י) כאן.

ולכן מסתבר כהמפרשים שהובאו לעיל, שלפי פי' הראשון ד"ואתחנן" הוא, "לשון מתנת חנם", אינו שייך ללשון "תחינה" (ולכן אינו מהלשונות של תפילה).

(11) בפ"ה הא'.

א. "ואתחנן אל ה'"

על תחילת הפרשה – "ואתחנן אל ה'" – מובאות ב"ספרי"¹ שתי דעות:

(א) "ואתחנן" – מלשון "חנם", כלומר, משה רבינו בקש מהקב"ה, שירשה לו להכנס לארץ ישראל כמתנת חנם, כי למרות שצדיקים² היו יכולים לתלות .. במעשיהם הטובים, (ולא בקשו מן המקום שיתן להם אלא חנם".

(ב) "ואתחנן" – אחד מעשרה לשונות של תפילה.

גם במדרש רבה³ מובאים על פסוק זה שני ענינים אלו – "ואתחנן" – (א) מעשרה לשונות של תפילה, (ב) מלשון מתנת חנם – אך לא כשתי דעות שונות, אלא כפירוש אחד⁴, של אותו בעל שמועה, וכך נאמר שם:

"אמר רבי יוחנן עשרה לשונות נקראת תפילה... ותחנונים, דכתיב ואתחנן אל ה', ומכולן לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים. אמר רבי יוחנן מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו שהרי משה .. לא בא אלא בלשון תחנונים". כלומר, הביטוי "תחנונים" – (ואתחנן) מבטא תפילה ובקשה שמבקשים כמתנת חנם, משום ש"אין לבריה כלום אצל בוראו", וכפי שאומר מיד לאחר מכן רבי לוי⁵: "למה לא בא משה אלא בלשון תחנונים .. במתנת חנם אני עושה עמו".

יש להבין: מהו ההסבר למחלוקת בין הספרי לבין המדרש אם אלה הם שני פירושים שונים, או פירוש אחד⁶?

(1) הובא ג"כ בפירוש רש"י על התורה (בשינוי לשון. וראה גם הערה 29).

(2) כ"ה בפירוש רש"י. ובספרי – משה ודוד.

(3) פ"ב, א. ועד"ז בתנחומא פרשתנו ג.

(4) ויש לומר שזהו מה שרש"י מציין, כדאיתא בספרי¹ (ולא, מרבתינו עה"פ – או כיו"ב) – לשלזול פי' המדרש, כי גם בפשט"ז הם ב' פירושים (כדעת הספרי), ולא פירוש אחד (כדעת המדרש), כמשנ"ת בההתעודות.

(5) ומה שאומר "אמר ר' לוי" (ולא – ר' לוי אמר) מוכח שבא לפרש מילתא דר' יוחנן, ולא לחלוק עליו. וכן מוכח בתנחומא כאן.

(6) גם ברא"ם כאן מעיר על שינוי זה בין הספרי ומדרש, אבל אינו מתרצו.

ששייכות לזמן הגאולה, כמו הלכות בית הבחירה (שלמדום זה-עתה בימי בין המצרים), וכן הלכות מלכים ומלחמותיהם ומלך המשיח, והן בפנימיות התורה, שנוסף לכך שכללות הלימוד דפנימיות התורה מקרב את הגאולה, "בהאי חיבורא דילך (תורתו של רשב"י) . . יפקון בי' מן גלותא ברחמי"¹², יש עילוי מיוחד בלימוד החלקים דפנימיות התורה שמבארים עניני הגאולה.

ומה טוב – שלימוד זה יהי באופן ד"עשרה (ציבור) שיושבים (בהתיישבות וקביעות) ועוסקים (באופן של "עסק") בתורה¹³.

. . . ויש להוסיף לימוד והוראה בשייכות לענין הגאולה גם מהתחלת פרק שלישי – "הסתכל בשלשה דברים":

"שלשה דברים" (סתם) – יש לומר, שגם רומז לגאולה השלישית וביהמ"ק השלישי, גאולה משולשת וביהמ"ק משולש, שכולל ב' המעלות דגאולה ראשונה ושני, בית ראשון ושני, ושניהם יחד.

ו"הסתכל בשלשה דברים" – "הסתכל" דייקא, שמורה על העיון וההתבוננות בהעמקה יתירה¹⁴ בענין הגאולה השלישית וביהמ"ק השלישי ("שלשה דברים"), מתוך צפי' והשתוקקות מיוחדת, "אחכה לו בכל יום שיבוא"¹⁵, שיבוא בכל יום, ביום זה ממש, ועאכו"כ כשעומדים על סף הגאולה, שההסתכלות בשלשה דברים היא ביתר שאת וביתר עוז.

ויש לומר, שההסתכלות בעניני הגאולה השלישית וביהמ"ק השלישי ("שלשה דברים") פועלת שלימות בכל עניני העבודה שנכללים ב"שלשה דברים" – ג' הקוין דתורה עבודה וגמילות

(12) זח"ג קכד, ב – ברע"מ. הובא ונת' באגה"ק שם.

(13) אבות פ"ג מ"ז.

(14) ראה שו"ע אדה"ז ארי"ח סקכ"ח סל"ו. ועוד.

(15) נוסח, "אני מאמין" הנדפס בסידורים וכו'. וראה לקר"ש חכ"ג ע' 394.

לפעולותיו של בעל ההילולא דעשרים באב) בהפצת התורה והמעיינות חוצה, מארחת ומכבדת את תלמידיו ושלוחיו וההולכים בדרכיו ואורחותיו בהפצת התורה והמעיינות חוצה –

ש„נפלאות“ אלו (שכבר ראו בפועל) מעוררים ומדגישים שתיכף ומיד רואים הפלא הכי גדול – גאולה האמיתית והשלימה עלי' נאמר, „כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות“, „נפלאות“ גם בערך ליצי'מ”.

... ובנוגע לפועל:

כיון שנמצאים על סף הגאולה האמיתית והשלימה שבה יהיו כל הענינים באופן של בלי גבול – צריכה להיות ה„טעימה“ (בערב שבת, ש„טוב לטעום מכל תבשיל ותבשיל“⁸) מהבלי גבול דהגאולה, ע”י ההוספה בעניני התומ”צ באופן שלמעלה ממדידה והגבלה.

ובפרטיות יותר – הוספה בלימוד התורה („מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה“⁹) הן נגלה דתורה והן פנימיות התורה, כולל לימוד עין יעקב, אגדה שבתורה, ש„רוב סודות התורה גנוזין בה“¹⁰, ועוד ועיקר, לימוד פנימיות התורה, כדברי האריז”ל (שיום ההילולא שלו בחמשה מנ”א) ש„בדורות אלו האחרונים מותר ומצוה לגלות זאת החכמה“¹¹, ובמיוחד לאחרי שנתבארה בתורת החסידות באופן ששייך להבנה והשגה דכאו”א מישראל,

והדגשה מיוחדת על ההוספה בלימוד התורה בעניני הגאולה – הן בנגלה דתורה, ובפרט בספרו של הרמב”ם שכולל גם ההלכות

- (6) מיכה ז, טו.
- (7) ראה אדה”ת נ”ך עה”פ (ע’ תפז). וש”נ.
- (8) שו”ע אדה”ז אריח סריס רנ.
- (9) פרש”י תענית שם.
- (10) תניא אגה”ק סכ”ג.
- (11) שם סכ”ז (קמב, ב).

כאשר מבקשים מהקדוש-ברוך-הוא צרכים מסויימים וכדומה, יש בכך שני ענינים:

(א) אופן הבקשה, תחנונים או תביעה.

(ב) הסיבה שבעבורה ימלא הקדוש-ברוך-הוא את הבקשה – אם כדבר המגיע לאדם, או כמתנת חנם.

כיון שהקדוש-ברוך-הוא בראו הוא צריך לספק לו את צרכיו, „ורחמיו על כל מעשיו“¹², ובמיוחד בהיותו בן אברהם יצחק ויעקב¹³ – הרי מגיעה לו סעודת שלמה בשעתה ויותר¹⁴, ובמיוחד כאשר הוא שומר תורה ומצוות הרי נאמר¹⁵ „אם בחוקתי תלכו... ונתתי גשמיכם...“ ואם כך, יש לומר שגם התפילה, כפי שצריכה להיות מלכתחילה¹⁶ לפי תורת אמת¹⁷, היא משום שמגיע לו.

ולמרות שאפשר לשאול: אם הדבר מגיע, ובמיוחד על ידי מעשים טובים, מדוע צריך להתפלל לשם כך?

- (12) תהלים קמה, ט. וראה כתובות סז, ב. וראה ב”מ פה, א.
- (13) ועפ”י תומתק הקדמת השבח אלקי אברהם יצחק ויעקב – לבקשת צרכיו.
- (14) ב”מ פג, א.
- (15) ר”פ בחוקתי.
- (16) ויש לקשר זה בהפ” (תו”א עט, סע”ד ובכ”ז) תפלה מל’ התפל ומחבר – כי צ”ל חיבור ושייכות לזה שמתפלל אליו – עיי”ו שהוא אומן שעשאוהו (תענית כ, ריש ע”ב) ויש לו זכויות וכו’.

(17) בעיקרים (מאמר ד פט”ו) מבואר שענין התפלה הוא גם אם אין האדם ראוי לטובה זו (וגם רשע גמור – כמו מנשה בן חוקי – צריך להתפלל). כי מכיון „שכל הטובות המגיעות מהשם הם על צד החסד הגמור לא שחר מעשיו הטובים“ (וראה גם לקמן בפנים), לכן יכול להיות ש„גיעו מאתו טובות הן שיהי’ המקבל מוכן או בלתי מוכן“ וראה תנא דבי אל’ וזוטא פ”ז.

אבל זהו רק דגם אם אין לו מע”ט אעפ”כ יש לו להתפלל בתור מתנת חנם ממש (מכיון שבין כך, גם שחר המצות הוא רק „על צד החסד הגמור“, ובמילא יכול להיות שגם אליו תגיע הטובה אף שהוא „בלתי מוכן“). ועי’ תפלת משה בתור מתנת חנם (כי היא היתה מועלת תפלה סתם. כדלקמן סעיף ד ואלך בארוכה).

אבל ענין התפלה כפי שצ”ל מלכתחילה הוא – שממלאים בקשתו ע”י זכויות, ככפנים. וראה גם ח’ ופ’ מהרי”ק (על פרש”י) כאן.

ולהעיר ג”כ מיראת יעקב „נתמעטו זכויותי כו’ שמא כו’“, אף שהקב”ה הבטיחו כו’ (פרש”י וישלח לב, יא), ושם (לב, יג), ואתה אמרת היטב גו’ וברש”י שם „היטב בזכותך כו’“, כן להעיר מפרש”י תבוא (כו, טו). ועוד.

אלא¹⁸, שבנוסף לכך שעל-ידי כך נותנים לו יותר (בסבר פנים יפות) מן המגיע לו כשכר, ידוע, שגם מה שהקדוש-ברוך-הוא נותן כשכר, הרי אין הוא חייב לתת זאת¹⁹, כנאמר²⁰ „ולך ה’ חסד כי אתה תשלם לאישי כמעשהו“ – שהענין של „אתה תשלם לאישי כמעשהו“ הוא חסד של הקדוש-ברוך-הוא²¹.

לכן צריך להתפלל²² לקדוש-ברוך-הוא, ואי אפשר לתבוע²³ זאת מהקדוש-ברוך-הוא, אלא לבקשו למלא את הבקשה כמתנת חנם.

וכדברי חז”ל²⁴ שאין לתלות תפילה „בזכות עצמו“²⁵ – כי אף אם הקדוש-ברוך-הוא ממלא את הבקשה משום המעשים הטובים, אין אפשרות לתלות את הבקשה בזכות עצמו ולהתפלל „עשה לי בזכותי“²⁶.

- (18) בהבא לקמן – ראה אדה”ת שה”ש (כרך ב) ע’ תשמט (ואילך) וש”נ. וראה גם עיקרים שהובא בהערה הקודמת.
- (19) כי כללות הענין דאתעדל”ת אתעדל”ע הוא רק מפני שכן עלה ברצונו ית’ (לקו”ת שמע”צ פג, ב. שה”ש יב, א. ועוד. וראה בארוכה ד”ה ארון עולם תש”ג פ”ו).
- ולכן, אף שלאחרי שעלה ברצונו ית’ שהעבודה תעורר (מפני רצונו ית’) נעשה כן באמת (ראה לקו”ש [המתורגם] ח”ד ע’ 112 הערה 13. וש”נ. וראה לקו”ש [המתורגם] ח”ו ע’ 413 (ועוד) ששכר מצות הוא הלכה, שהקב”ה מחוייב כביכול לשלם שכר מצות כמו שמשלמים לפועל, ע”ש באורך) – מ”מ, מכיון שזה גופא הוא רק מפני חסדו ית’, שייך תפלה ע”ו, ככפנים. וראה גם ד”ה שיר המעלות תש”ג פ”ח.

- (20) תהלים סב, יג.
- (21) ראה הנסמן באוה”ת שה”ש שם. ועוד. ועיין שו”ע אדה”ז אריח סצ”ח ס”ה.
- (22) להעיר מברכות לב, ריש ע”ב ובמפרשים שם.
- (23) ומה שארז”ל (ברכות יז, ב), „הם גנוזין בזרוע“ – היינו, שהקב”ה זן אותם „בזכות שבידים“ (רש”י שם), אבל לא שמוקדשים (תובעים) מהקב”ה מחמת זכות עצמם. ועכצ”ל כן שלא יסתור למחז”ל דלקמן בפנים (גבי חוקי). וראה גם לקו”ש [המתורגם] חט”ו ע’ 297 ואלך.
- (24) ברכות י, ב. – הובא במפרשים כאן. וכלשון המד”ד כאן (נעתק לעיל ס”א): מכאן .. שאין לבריי’ כו’.
- (25) להעיר מקידושין (פב, א) ח’ ועוף כו’ מתפרנסין שלא בצער כו’ אלא שהרעותי* מעשי כו’.
- (26) ל’ רש”י ברכות שם. כהובא בשפ”ח כאן (בשם הנחלת יעקב). וראה שו”ע אדה”ז שם.

(* כן הוא במנשה שבמנשניות ובעי’ (וי”ל על”ד שמות ה, כב) – ובש”ס בבלי וירושלמי, שהורעתי! וראה בנייני נוסחאות שבמנשניות

הוספה

בשורת הגאולה

לד.

דובר כמ"פ בתקופה האחרונה שלפי כל הסימנים נמצאים אנו ב"שנה שמלך המשיח נגלה בו"י (נוסף על החשבון דערב שבת לאחר חצות שמתחיל בשנת ה'תשנ"א) – כמרומז בהר"ת (שנתפשט בכל ישראל), "הי' תהא שנת נפלאות אראנו", ובפרט שבמשך השנה ראו בפועל (ויראו עוד) כו"כ מאורעות שהם "נפלאות", ויתירה מזה, שכל א' מהם הוא באופן של "פלא" גם ביחס לה"פלא" שלפניו, פלא לגבי פלא שמעורר התפעלות חדשה.

– כולל גם ה"פלא" שמתרחש בימים אלו ממש: כינוס אנ"ש והשלוחים שיחיו במדינת רוסיא, שהתכנסו מכו"כ מקומות (גם משאר מדינות שבעולם) בעיירה ליובאוויטש, כולל גם כדי להשתטח על ציוני קודש של רבותינו נשיאנו ששם מנוחתם כבוד, וגם על הציון הק' של אאמו"ר ז"ל (שיום ההילולא שלו, עשרים באב, מתברך מיום הש"ק זה), ונוסף לזה, מתכנסים בעיר הבירה דכל המדינה, מאסקווא כדי להתייעץ ולהתדבר יחדיו ("איש את רעהו יעזורו", מתוך אהבה ואחדות, "כאיש אחד בלב אחד") ולקבל החלטות טובות להוסיף ביתר שאת וביתר עוז בהפצת התורה והיהדות והפצת המעיינות חוצה בכל המדינה ובכל העולם כולו, ויה"ר שיהי' הכינוס בהצלחה רבה ומופלגה, ובאופן של הוספה כפולה ומכופלת, "דמוסיף יוסיף", ועד להוספה שלמעלה ממדידה והגבלה – שמאורע זה הו"ע של "נפלאות", שאותה מדינה שלחמה נגד פעולותיו של כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו (ועד"ז בנוגע

(1) יל"ש ישע"י רמז תצט.

(2) ראה סה"ש התשנ"א ע' 254. וש"נ.

(3) ישע"י מא, ו.

(4) פרש"י יתרו יט, ב.

(5) תענית בסופה.

ד. מתנת חנם – רק אופן הבקשה או גם תחושת המבקש?

וזהו ההבדל בין הספרי¹¹ לבין המדרש:

שתי הדרכים שצויינו לעיל אודות הקשר שבין המילה "ואתחנן" לבין "מתנת חנם" מבטאות שני אופנים בבקשת מתנת חנם:

לפי המדרש מתארת המילה "ואתחנן" – מתנת חנם – רק את אופן הבקשה, כנאמר²⁷ "תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עוות": מי ששרוי במצב של התבטלות וההיפך מעוות, הרי תפלתו היא "בלשון תחנונים" – מתנת חנם.

כלומר: הוא יודע שבידיו מעשים טובים, אך בכל זאת הוא מבקש זאת מהקדוש-ברוך-הוא כמתנת חנם, ולפיכך מקשר המדרש את "מתנת חנם" עם "לשון תחנונים" – הענין של מתנת חנם מתבטא רק בלשון ובאופן התפלה.

ואילו לפי הספרי, הרי הענין של מתנת חנם אינו קיים רק בלשון התפלה, אלא גם בתחושתו של המתפלל: הוא מבקש מתנת חנם, כי הוא חש שאין הוא ראוי לקבל זאת, שאין בידיו שום זכויות לכך שהקדוש-ברוך-הוא ימלא משאלתו, ולפיכך הוא מבקש מתנת חנם.

ומסיבה זו סוברת הדעה הראשונה בספרי שהמילה "ואתחנן" היא מלשון מתנת חנם, ואינה מלשונות התפלה, כדלעיל, כי בקשה כזו, לקבל מתנת חנם ממש, אינה מלכתחילה בגדר של תפלה²⁸, כדלעיל²⁹.

(27) משלי יח, כג. – וצע"ק שפסוק זה הובא רק בספרי כאן, ולא בדב"ר שם (בפיסקא זו). ולהביאר בפנים שייד יותר לפירוש המדרש.

(28) עייג"כ אה"ת פרשתנו (ע' קיח) שעשרה לשונות של תפלה הם י"ט שבמלכות, ובקשת מתנת חנם – כתר שבמלכות, שמצד בחי' זו כולא קמ' כלא חשיב (ראה לקמן בפנים והערה 30).

ואולי יש לומר, שב' האופנים במתנת חנם המבוארים בפנים, הם כנגד ב' הבחי' שבכתר: מצד חיצוניות הכתר (אריך) שיש חשיבות לנבראים ועבודתם, הענין ד, מתנת חנם" הוא רק בלשון המתפלל*; משא"כ מצד פנימיות הכתר (עתיק) דכולא קמ' לא חשיב ממש, אפשר לבקש רק בתורה מתנת חנם באמת. וראה לקמן סעיף ה.

(29) עפ"ז תובן גם כן הוספת פרש"י (על לשון הספרי), אין

אמנם, משה רבינו בודאי זכר תמיד שהוא קיבל תורה מסיני ועוד, ובודאי חש שיש בידיו מעשים טובים חשובים מאד – אך ענוותנותו של משה היתה גדולה כל כך, עד שסבר שלא מגיע לו דבר על כך³⁰,

כפי שידוע ההסבר³¹ על הפסוק³² "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה", שלמרות שמושה ידע את מעלותיו הרבות לעומת "כל האדם", הוא היה "עניו מאד מכל האדם", כי הוא העריך שאין זו מעלתו שלו, אלא הוא קבל הכל מלמעלה. ואדרבה: אילו היו למישהו אחר כחות ומעלות כאלו, היה הלה טוב יותר ממנו.

וזהו ההסבר להבדל בין דברי הספרי לדברי המדרש:

במדרש מודגש ש"אין לבריה כלום אצל בוראו" – כלפי הקדוש-ברוך-הוא אין העבודה

חנן בכל מקום אלא לשון מתנת חנם" – כי לולא זה לא היינו אומרים שמושה התפלל בלשון של מתנת חנם, מכיון שע"פ תורה, ונתתי גשמיכם גו" תלוי ב, אם בחוקתי תלכו גו". ורק מכיון ש, אין חנן בכל מקום אלא לשון מתנת חנם", עכצ"ל שכן הוא בפירוש ד, ואתחנן" כאן.

ומטעם זה מוסיף פרש"י ראי' מן הפסוק (תשא לג, יט) "והנתי את אשר אחון" [שלא הובא בספרי (והוא מדב"ר שם, פרש"י שולח – כנ"ל הערה 4)] – כי מכיון שזה חידוש שצדיקים מבקשים מתנת חנם, הוצרך פרש"י להביא הוכחה שכן היא דרכו של הקב"ה. וראה גם גו"א כאן.

(30) ראה עד"ז ח"י ופ' מהרי"ק כאן (וראה גם פנים יפות כאן – הובא באה"ת הג"ל. דרשות הר"ן דרוש ט. פנ"י לברכות לב, ריש ע"ב. ועוד). ושם, שלשון פרש"י, יש להם לתלות בזכויותיהם" – רצונו לומר לפי מחשבת ההמון יש להם לתלות כו", אבל, הצדיקים בשכלם הו"ח מכירים האמת כי הכל נחשב חנם". ובצידה לדרך כאן: לולא טעם זה (ראוין לאדם שום חוב על הקב"ה) ה" תולים בקשתם במעשיהם הטובים ולא היו נמנעים מחמת ענוה.

ולפי המבואר בפנים אפשר לפרש הלשון, ה"ו יכולים לתלות" – שלפי האמת, כלפי שמיא גליא שיכולים לתלות במעשיהם, אלא שבהרגשת הצדיקים אינו כן ולכן מבקשים מתנת חנם. ולהעיר בכ"ז מלקו"ש חט"ז שם.

(31) ראה מאמרי אדה"ו תקס"ב ע' נא. סה"מ תש"י ע' 236. ס' השיחות ה'ת"ש ע' 68. ועוד. נת' בלקו"ש ח"ג ע' 30 ואילך. ח"ז ע' 1 ואילך.

(32) בהעלותך יב, ג.

מקף הקרוב, ויתירה מזו – מתלבש ב"ס. ולהעיר שכל תפלה ח"ז, יהי רצון" חדש – כתר, ובמילא מובן שהשלמות שלה כשהיא באופן של בכל מאדך (כתר).

למחלוקת בין הספרי לבין המדרש, אם ההסבר של „ואתחנן – מתנת חנם” בתפלת משה מתאר רק את לשון התפלה, כדעת המדרש, או מתאר את הרגשתו של משה שאכן אין מגיע לו שכר כלל, ולכן אין ביכולתו להשתמש בלשון של תפלה, אלא רק לבקש מתנת חנם³⁷, כדעת הספרי?

כדי להבין זאת יש להקדים ענין נוסף:

על משה רבינו נגזרה הגזירה שלא יכנס לארץ. כי מחשבת משה ש„לאחרי שכבשתי ארץ סיחון ועוג .. שמא הותר הנדר”³⁸, הרי זה רק³⁹ לגבי שבועתו של הקדוש-ברוך-הוא שמשא לא יכנס לארץ ישראל, אשר על כך ייתכן לומר, שהשבועה בטלה כי נדר שהותר מקצתו הותר כולו.

אך הדבר אינו מבטל את עצם הגזירה והעונש שלא יכנס לארץ ישראל. לפיכך הוא התפלל לקדוש-ברוך-הוא (מיד לאחר מחשבתו „שמא הותר הנדר”) לבטל את „נגזרה גזירה”⁴⁰.

לפי זה יש לומר, שהמחלוקת בין הספרי לבין המדרש, כרוכה בשתי הדעות⁴¹, אם תפלה מועילה גם „לאחר גזר דין”, או רק „קודם גזר דין”:

המדרש הוא בהתאם לדעה הסוברת שתפלה מועילה גם לאחר גזר דין⁴², ולכן משה התפלל

37) לכאורה ה' אפ"ל, דמכיון שהגזירה על משה היתה „למענכם” – „בשבילכם אתם גרמתם לי” (ג, כו וברש"י), ובג"י לא תקנו את זה, אין תפלה (שהיא בזכות מע"ש כנ"ל) מועילה.

אבל מלשון הספרי „היו יכולים לתלות .. במעשיהם הטובים ולא בקשו כו' אלא חנם” מוכח, שגם כאן ה' יכול לתלות במעשיו הטובים, ורק מצד ענותנותו ביקש מתנת חנם.

38) ל'רש"י כאן ד"ה בעת ההיא. וראה רש"י פינחס כו, יב. 39) בהבא לקמן ראה גו"א ושפ"ח כאן. ספרי דבי רב לספרי פינחס שם (פ' קלד).

40) ל'רש"י כאן (פסוק כד) ד"ה אתה החילות. – ומתורץ עפ"ו השינוי בלשון רש"י מ„נדר” ל„גזירה”. ועד"ו החילוק בב' הפירושים שבפרש"י פינחס שם (וראה גם ספרי דבי רב שם).

41) ר"ה יז, ב ואילך.

42) ראה ר"ה שם שכ"ה דעת ר' יוחנן (דתשובה מקרעת גו"ד) – בעל המאמר במדרש שם.

ולפי מסקנת הגמ' שם דבגו"ד על היחיד לא מהני – יש לומר, שהמדרש ס"ל שהגזירה על משה היתה גזירת הציבור

תופסת מקום, ולכן מבקשים ממנו בלשון תחנונים – מתנת חנם.

ואילו בספרי מבואר ש„היו יכולים לתלות .. במעשיהם הטובים ולא בקשו מן המקום שיתן להם אלא חנם”, אין הכוונה להדגיש בכך ש„מעשיהם הטובים” אינם נחשבים כלפי הקב"ה, אלא להדגיש את ענוותנות הצדיקים, שמעשיהם הטובים לא נחשבו בעיני עצמם, עד כדי כך שהם מבקשים מהקב"ה רק כמתנת חנם.

ה. „רב לך”

לפי הסבר זה על שתי הדרכים להבנת תפילת משה „ואתחנן אל ה'”, מובן גם ההבדל בין שני הפירושים שמביא רש"י³³ על תשובת הקדוש-ברוך-הוא – „רב לך”: (א) שלא יאמרו, הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן (מפציר)³⁴, (ב) רב לך, הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך³⁵.

שני פירושים אלו הם בהתאם לשני פירושים על „ואתחנן”³⁶:

לפי הפירוש שמשא בקש את בקשתו כמתנת חנם ממש, ענה לו הקדוש-ברוך-הוא שהוא צריך להפסיק את תחינתו „שלא יאמרו הרב... והתלמיד...”. כי לולא זאת, הרי משום שהוא מבקש מתנת חנם, אין גבול עד כמה פעמים הוא יכול לבקש.

ולפי הפירוש ש„ואתחנן” הוא אחד מעשרה לשונות של תפלה, אשר לה נענה הקדוש-ברוך-הוא משום זכויות המתפלל, עונה הקדוש-ברוך-הוא „הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך”: השכר עבור מעשיך הטובים הוא „הרבה מזה”.

ו. „קודם גזר דין” או „לאחר גזר דין”?

אך עדיין יש להבין: מהו, בכל זאת, הבסיס

33) עה"פ (ג, כו).

34) סוטה יג, ב.

35) ספרי פינחס כו, יב (פ' קלה). וראה ספרי פרשתנו עה"פ שם.

36) ועפ"ו, הסדר בב' הפירושים בפרש"י עה"פ „רב לך”, הם בהתאם לסדר שבב' הפירושים בפרש"י על „ואתחנן”.

לזכות

כ"ק אֲדוֹנָנוּ מוֹרְנוּ וּרְבִינוּ

מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ

ויה"ר שעי"י קיום הוראת

כ"ק אֲדוֹנָנוּ מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ (בשיחת ב' ניסן ה'תשמ"ח)

להכריז יחי, יקויים הבטחתו הק',

שההכרזה תפעל 'ביאת דוד מלכא משיחא'

יחי אֲדוֹנָנוּ מוֹרְנוּ וּרְבִינוּ מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ

לְעוֹלָם וָעֶד

הרי „אף היושבת על המשבר יכול להשתנות“: לפי התלמוד הבבלי, שדרך לימודו הוא⁴⁹ מלמטה למעלה – כלומר, שיש קושיות רבות וכדומה וצריך להגיע למסקנה הנכונה באמצעות יגיעת האדם – גם התפלה נקבעת ומוגבלת בהתאם למגבלות של המתפלל. וכיון שלפי הטבע אין הולד יכול להשתנות, לאחר ארבעים יום, מנקבה לזכר – „הרי זו תפלת שוא“.

וזהו ההסבר לתירוץ המובא בתלמוד הבבלי בסוגיא זו⁵⁰ מדוע אצל דינה הועילה התפלה לאחר ארבעים יום, ששם התרחש „מעשה נסים“: כיון שלא היה היתר מלומדת בנסים, לכן אצלה⁵¹ מסוגלת תפלה שמצד האדם להביא לידי נס.

לעומת זאת לפי התלמוד הירושלמי – ששיטת לימודו אינה⁴⁹ כרוכה כל־כך ביגיעה רבה של האדם, אלא היא באופן של „אור ישר“, כמתנה מלמעלה – קיימת גם בתפלה מתנת חנם שהיא ללא שום הגבלות, עד כדי כך ש„אף היושבת על המשבר יכול להשתנות“.

ח. אתערותא דלעילא שמעל לאתערותא דלתתא

ההסבר לכך בדרך החסידות הוא:

אדמו"ר הזקן מסביר בלקוטי תורה⁵² על הענין של „אין ואתחנן אלא מתנת חנם“, שבאמצעות כניסתו לארץ חפץ משה להביא את ישראל לדרגה הנעלית מכדי שיוכלו להגיע אליה על ידי עבודת הנבראים. ובלשון החסידות: אתערותא דלעילא הנעלית לחלוטין מאתערותא דלתתא. וזוהי משמעות הביטוי „מתנת חנם“ – „חנם בלא מצוות“⁵³: דרגה שהיא „למעלה מעלה מבחינת המצוות“.

(49) ראה בארוכה שערי אורה ד"ה ככ"ה בכסלו פנ"ד ואילך. אוה"ת פרשתנו ע' עה ואילך. סה"מ תש"ח ע' 121 ואילך. ועוד.

(50) (בתל' הא') – אבל ראה פ' הר"ש סיריליאוי (ובמאיר נתיב) לירושלמי שם.

(51) להעיר מירושלמי שם: שנתפללה רחל כו' מנביאות הראשונות היתה. ולהעיר מתענית כה, א.

(52) ריש פרשתנו ג, א, ג, ג ואילך. וראה גם ד"ה ואתחנן בס' מאמרי אדה"ו תקס"ד. ובארוכה באוה"ת עה"פ.

(53) ע"ד לשון חז"ל (ספרי ורש"י) עה"פ בהעלותך יא, ה – הובא בלקוטי ג, ג.

תורה⁶¹. התורה מחדשת ופועלת בעיקר למעלה, בעולמות העליונים. ואילו על ידי התפלה ניתן „לשנות הנבראים מכמות שהם שיתרפא החולה וירד הגשם...“⁶². כי משום שהתפלה באה מלמטה למעלה, היא משנה את ה„מטה“, ששם מתפללים. ומשה רצה להביא לידי כך שגם ההמשכה למטה תהיה בדרך של אתערותא דלעילא, על ידי התורה.

ולפיכך נאמר במדרש שגם בקשתו של משה למתנת חנם היתה בלשון של תפלה, כי משה חפץ באיחוד של שתי המעלות: למרות שההמשכה באה כמתנת חנם, אתערותא דלעילא, למרות זאת היא תגיע עד למטה מטה, ב„מקום“ של התפלה. ולכן היו גם בתפלתו שני דברים: היה זה ביטוי של תפלה, אך משמעותו – בקשת מתנת חנם.

ט. „ואתחנן“ – צירוף שתי המעלות

אף־על־פי־כן דעת המדרש היא שגם „ואתחנן“ – „מתנת חנם“ הוא אחד מעשרה לשונות של תפלה.

הדבר יובן לפי ביאור ה„צמח צדק“ על המאמר שהובא לעיל מלקוטי תורה: בלקוטי תורה⁵⁷ מוסבר, שבקשתו זו של משה – שיגיעו לדרגת אתערותא דלעילא שלמעלה מאתערותא דלתתא – היא מהות התורה, כי באמצעות התורה „נמשכת“ ויורדת לעולם „בחינת אנכי מי שאנכי..“ שהיא למעלה מעלה מאתערותא דלתתא, והיא באה בדרך מתנה⁵⁸.

שואל ה„צמח צדק“⁵⁹: אם כך, מדוע אומרים שמה רבינו לא השיג את מבוקשו על ידי תפלתו, והרי קבלנו את התורה, שבאמצעותו „נמשכת“ גם עתה „בחינת זו דאתערותא דלעילא“?

והוא מסביר, שבקשת משה היתה, שהמשכה זו שעל ידי התורה – הבאה באופן של מתנה ואתערותא דלעילא, כדלעיל – תשפיע למטה בעולם⁶⁰. שזהו היתרון שבתפלה לעומת

(54) כמבואר גם בלקוטי כאן (ב, ג, ד, א). ובארוכה באוה"ת (ע' נא ואילך).

(55) ג, כה. להעיר גם מסד"ה ואתחנן תרע"ג (בהמשך תער"ב) בטעם אומרו, „להראות את עבדך“ – בדרך שפלות. ע"ש.

(56) שם ב, ד. ובארוכה באוה"ת שם.

(57) ובאוה"ת שם (ע' עה ואילך) שבקשת משה היתה שיהי' ע"ד הלימוד דתלמוד ירושלמי (ראה לעיל סעיף ז).

(58) אוה"ת ס"ע נד ואילך. וראה לקו"ת שם ג, סע"ד ואילך.

(59) ע"ד הורדת גשמים דרשב"י שהיא ע"י תורה (זח"ג

לקדוש־ברוך־הוא באחד מעשרה הלשונות של תפלה⁴³, ומהם הוא בחר דוקא בלשון תחנונים.

ואילו הפירוש הראשון שבספרי הוא בהתאם לדעה הסוברת שתפלה מועילה רק קודם גזר דין, ולא היה מועיל כאן ביטוי של תפלה⁴⁴. אלא, משה בקש זאת כמתנת חנם⁴⁵.

ז. „שתלד אשתי זכר...“

ויש לומר, שזהו ההסבר גם למחלוקת שבין התלמוד הבבלי לתלמוד הירושלמי לגבי דברי המשנה⁴⁶ שתפלה על אשה מעוברת „שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא“ –

לפי התלמוד הבבלי⁴⁷ מדברת המשנה גם על הזמן שמיד לאחר ארבעים הימים הראשונים, כאשר כבר נקבעה צורת הולד. ואילו לפי התלמוד הירושלמי⁴⁸ עוסקת המשנה רק „ביושבת על המשבר“, אך לפני כן מועילה התפלה לשנות מנקבה לזכר. ולפי דעה נוספת

(כהדריעה בספרי פניחם שם (פי' קלה), וכפי' הספרי דבי רב ועוד שם), מאחר שמה שהיה ככל ישראל (רש"י חוקת כא, כא), ובפרט שמה רצה ליכנס לארץ בשביל טובת ישראל (כמבואר בלקו"ת כו' ריש פרשתנו. וראה לקמן בסוף השיחה). ובגזירת ציבור מהני תפלה גם לאחר גזר דין (ר"ה שם). וראה גם פרשת דרכים דרך הרבים דרוש יג. משא"כ להספרי הוי כגזירה על היחיד (כמפורש בתנחומא פרשתנו ז). אבל ראה הערה 44.

(43) אבל רק לאחר שחשב שהותר הנדר, כי בלא"כ הוי גזר דין שיש עמו שבועה שלכו"ע אינו נקרע ע"י תפלה (ר"ה יח, א). ולכן לא הועילה תפלת משה כי „לפי האמת לא נתבטלה השבועה“ (גו"א שם), והוי גז"ז עם שבועה (ראה גם עיקרים שם פכ"א. ספרי דבי רב שם. ועוד). אבל ראה הערה הבאה.

(44) את"ל (כנ"ל הערה 30) שהלשון „היו יכולים לתלות“ פירושה, שלפי האמת היתה אפשרית תפלה בכוכת מעשיו – צ"ל שגם להספרי הוי כאן כגזירת הציבור (ראה הערה 42), אלא שמה מצד ענוותנותו החשיב א"ע כיחיד. אבל עפ"י צ"ל דוח שלא הועילה תפלת משה אינו משום שהיתה עם שבועה (כנ"ל הערה הקודמת), כי על גזירת הציבור מהני תפלה גם אם יש עמה שבועה (כמ"ש בעיקרים שם).

(45) ע"פ המבואר בפנים (שבקשת מתנת חנם אפשרית גם כשאין תפלה מועלת) מתורצת בפשטות קושיות התולדות יצחק (שהובאה בצידה לדרך כאן), „למה התפלל משה כו“, עיי"ש.

(46) ברכות רפ"ט.

(47) שם ס, א.

(48) שם פי"ט ה"ג. וראה אוה"ת בא ע' ערב. לקו"ש (המתורגם) ח"א ע' 219. ולהעיר מדרמ"צ קמה, ב.

נט, ב. נת' במאמרי אדה"ו אתהלך לאוניא (ע' רי ואילך). אוה"ת אחרי (כרך א) ע' רנד ואילך. סה"מ תרכ"ז ע' רסו ואילך. ועוד.

(61) קו"א רד"ה להבין מ"ש בפע"ח (הובא באוה"ת פרשתנו שם).

(62) בהבא לקמן – ראה בארוכה אוה"ת שם (ע' סה ואילך). וש"ב.

(63) ב"ב עה, א.

(64) איוב יד, טו.

(65) ראה אוה"ת שם ע' פו. קט ואילך.